

Jolanta Szymkowska-Bartyzel

NASZA AMERYKA WYOBRAŻONA

Polskie spotkania
z amerykańską kulturą popularną po roku 1918

NASZA AMERYKA WYOBRAŻONA

Polskie spotkania
z amerykańską kulturą popularną po roku 1918

SOCIETAS

seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY

84

Jolanta Szymkowska-Bartyzel

NASZA AMERYKA WYOBRAŻONA

Polskie spotkania
z amerykańską kulturą popularną po roku 1918

Kraków

© Copyright by Jolanta Szymkowska-Bartyzel, 2015

Recenzent:

dr hab. Małgorzata Bogunia-Borowska

Opracowanie redakcyjne:

Justyna Wójcik

Projekt okładki:

Zofia Bartyzel

Zdjęcie na okładce:

PAP/Jacek Bednarczyk

Niniejsza publikacja została sfinansowana ze środków Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Ważną pomocą był również grant badawczy przyznany w 2014 roku przez JFK Institute for North American Studies, Freie Universität w Berlinie.

ISBN 978-83-7638-610-2 (wersja papierowa)

ISBN 978-83-7638-649-2 (e-book)

<https://doi.org/10.12797/9788376386492>

KSIEGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:

www.akademicka.pl

Moim córkom, Zosi i Basi

SPIS TREŚCI

WSTĘP / II

ROZDZIAŁ 1. PRZYGOTOWANIE DO SPOTKANIA. AMERYKAŃSKA KULTURA POPULARNA – CHARAKTERYSTYKA I MIEJSCE W PODSTAWOWYCH OBSZARACH DYSKURSU / 21

1. Charakter amerykańskiej kultury popularnej a kategoria „Ameryki wyobrażonej” / 23
 - 1.1. *Kategoria „Ameryki wyobrażonej” a amerykański mit* / 29
2. Różne oblicza amerykanizacji – od imperializmu kulturowego do samoamerykanizacji / 35
 - 2.1. *Początki zjawiska amerykanizacji* / 47
3. Amerykanizacja a globalizacja / 52
4. Amerykanizacja a modernizacja / 60

ROZDZIAŁ 2. KONTEKST SPOTKANIA. AMERYKAŃSKA KULTURA POPULARNA W EUROPIE. WYBRANE ZJAWISKA / 71

1. Krytyczna refleksja europejskich elit. Debata nad amerykańską kulturą popularną / 73
2. Amerykanie w Europie / 76
3. Wielka Brytania – współpraca. W kierunku symetrycznych relacji / 84
4. Francja – opór. W obronie francuskości / 97
5. Niemcy – przymus. Kultura zremasterowana / 102
6. Podsumowanie / 119

ROZDZIAŁ 3. SPOTKANIE PIERWSZE. ASPIRACJE I FASCYNACJE W DRODZE KU NOWOCZESNOŚCI – AMERYKAŃSKA KULTURA POPULARNA W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM / 123

1. Zarys sytuacji polityczno-społecznej / 123
2. Amerykańskie kino w służbie modernizacji / 129

3. „Szampan, szatan, szantan”, czyli w jazzowym rytmie / 142
4. Amerykański samochód i początki kultury samochodowej w Polsce / 154
5. Podsumowanie / 159

ROZDZIAŁ 4. SPOTKANIE DRUGIE. W WALCE Z REŻIMEM CZY NA USŁUGACH WYOBRAŹNI – AMERYKAŃSKA KULTURA POPULARNA W LATACH 1945-1989 / 163

1. Zarys sytuacji polityczno-społecznej / 163
2. Powojenne zawirowania i próby rekonstrukcji ciągłości trwania / 165
3. W stalinowskim uścisku przyjaźni. Amerykańska kultura popularna jako narzędzie oporu / 173
4. Odwilż – nadzieje i rozczarowania / 198
5. Mała „wentylowana” stabilizacja – amerykańska kultura na usługach władzy / 208
 - 5.1. Amerykański film na gomółkowskiej służbie / 213
 - 5.2. Dzinsy, bunt i ideologia / 218
 - 5.3. Muzyka małej stabilizacji – jazz i rock’n’roll / 224
 - 5.4. W stronę kontrykultury / 237
6. Pozory i wielkie aspiracje – amerykańska kultura w dekadzie Gierka / 243
 - 6.1. Enklawy zachodniego dobrobytu – *Peweksy, Barbie* i kultura konsumpcji w wersji PRL / 245
 - 6.2. Kino – pozory normalności / 249
 - 6.3. Telewizja – w służbie propagandy sukcesu / 254
 - 6.4. Disco – muzyka w służbie konsumpcjonizmu / 262
 - 6.5. W poszukiwaniu buntowników / 263
7. „Wyśniłem sobie wolność” – kultura amerykańska na barykadach nowocześnieści / 268
 - 7.1. *Wideomania* i Polaków aspiracje modernizacyjne / 274
 - 7.2. *Rock jest buntem* – ku kulturowej różnorodności / 285
8. Podsumowanie / 297

ROZDZIAŁ 5. SPOTKANIE TRZECIE. W CIENIU AMERYKANIZACJI – AMERYKAŃSKA KULTURA POPULARNA W CZASACH TRANSFORMACJI / 301

1. Zarys sytuacji polityczno-społecznej / 301
2. Zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w procesy transformacyjne / 303
3. Różne wzorce, różne wartości – Polacy wobec traumy kulturowej / 308
4. Amerykanie w mainstreamie albo czy grozi nam amerykanizacja? / 310
5. Kinowa konsumpcja – czy to jeszcze kultura? / 314

6. Między salonem Carringtonów a Alaską – telewizja wobec nowych wyzwań / 320
7. Między MTV a polskim blokowiskiem, czy amerykańska kultura ma wciąż potencjał subwersywny? / 338
8. Podsumowanie / 345

ROZDZIAŁ 6. SPOTKANIE CZWARTE. W KIERUNKU

POSTAMERYKANIZACJI – MIEJSCE I ROLA AMERYKAŃSKIEJ KULTURY POPULARNEJ WE WSPÓŁCZESNEJ POLSCE / 347

1. Zarys sytuacji polityczno-społecznej / 347
2. Nowe technologie, nowe paradygmaty uczestnictwa w kulturze / 352
3. Postamerykanizacja? / 353
4. Seriale nowej generacji – amerykańska kultura popularna w stylu *hip* / 355
5. Podsumowanie / 366

ZAKOŃCZENIE / 369

EPILOG: CO NAM ZOSTAŁO Z TYCH SPOTKAŃ?

PYTANIE O PAMIĘĆ / 373

Pokolenie X: Rodzice / 376

Pokolenie Y: Dzieci / 378

BIBLIOGRAFIA / 383

FILMY I SERIALE TELEWIZYJNE WYMNIENIONE W KSIĄŻCE / 401

SPIS ILUSTRACJI / 407

SUMMARY / 409

INDEKS / 413

WSTĘP

Prezentowana monografia podejmuje próbę opisu i refleksji krytycznej na temat obecności w Polsce amerykańskiej kultury popularnej oraz spotkań z nią Polaków w różnych okresach historycznych po roku 1918. Koncept spotkania, którym posłużono się w niniejszej pracy, został zapożyczony z tytułu publikacji poświęconej relacjom Niemców z kulturą amerykańską¹. Publikacja ta jest pracą zbiorową, w której różni autorzy analizują rozmaite i przypadkowe obszary kultury amerykańskiej, z jakimi zetknął się niemiecki odbiorca. Niniejsza praca systematyzuje obszar polskich doświadczeń i nadaje im porządek chronologiczny. Koncept spotkania został wykorzystany przede wszystkim z powodu jego pojemności i niewartościującego charakteru. Spotkanie to zetknięcie się co najmniej dwóch podmiotów: osób, zjawisk, rzeczy, i wejście obu stron w pewną interakcję. Jeśli mowa o spotkaniu odbiorcy z tekstem kulturowym², to jest to zawsze interakcja obustronna. Odbiorca w procesie recepcji dokonuje „konkretyzacji”³ i interpretacji tekstu, przez co ten nabywa nowych zna-

¹ *Americanization and Anti-Americanism. The German Encounter with American Culture after 1945*, ed. A. Stephan, Berghahn Books, New York 2005.

² Tekst kultury w niniejszej pracy oznacza każdy obiekt, działanie, zachowanie, które ma znaczenie kulturowe. Clifford Geertz zalecał, aby wszystkie działania ludzi, które są nośnikami znaczeń, traktować jak tekst literacki i poddawać interpretacji. C. Geertz, *Interpretacja kultur. Wybrane eseje*, tłum. M.M. Piechaczek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, *Cultura*. Dlatego pojęciem tekstu kulturowego będziemy określać zarówno filmy, muzykę, jak i ubrania czy żywność.

³ Pojęcia konkretyzacji rozumianej jako rekonstrukcja znaczeń używa Roman Ingarden w swoich rozważaniach na temat dzieła sztuki. Według niego odbiorca może obcować wyłącznie z konkretyzacjami dzieła, które sam tworzy, wypełniając tzw. miejsca niedookreślone. Tym samym odbiór dzieła jest procesem aktywnego jego tworzenia. W moim przekonaniu z takim samym tworzeniem mamy do czynienia w procesie recepcji każdego tekstu kultury.

czeń. W wyniku polskich spotkań amerykańska kultura zyskała nie tylko nowe znaczenia nacechowane polską specyfiką, lecz także nowe funkcje, które mogły w ogóle nie wystąpić w innych kulturach.

Kluczowym pojęciem, którym się posługuję, omawiając spotkania Polaków z amerykańską kulturą popularną, jest koncept „Ameryki wyobrażonej”, będący formą wyobrażenia społecznego. Bronisław Baczko, autor publikacji poświęconej wyobraźni i wyobrażeniom społecznym, dowodzi, że wyobrażenia społeczne „wytworzone i ukształtowane przy użyciu tworzywa zaczerpniętego z zasobów symbolicznych, cechując się swoistą realnością, która związana jest z samym ich istnieniem, ze zmiennym wpływem, jaki wywierają na mentalność i zachowania zbiorowe, z różnorodnymi funkcjami, jakie pełnią w życiu społecznym”⁴. Wyobrażenia społeczne to wyobrażenia zbiorowe, rodzaj „idei-obrazów”⁵, „które nie tylko wskazują jednostkom na to, że należą one do tego samego społeczeństwa, ale określają także mniej lub bardziej ściśle zrozumiałe dla nich sposoby odnoszenia się do owego społeczeństwa (...)”⁶. „Ameryka wyobrażona” to konstrukt, który powstał w zbiorowej wyobraźni Polaków, a oparty był w znacznej mierze na tekstach kultury popularnej, ikonach, symbolach, wartościach przez tę kulturę ewokowanych i odegrał istotną rolę porządkującą społeczne emocje, zachowania, aspiracje w różnych okresach naszej historii.

Tematyka monografii jest obszerna – obejmuje bowiem czas od roku 1918 aż do dziś – i podejmuje próbę ukazania okoliczności i charakteru polskich spotkań w szerszym, europejskim kontekście. Ponieważ nie ma na rynku polskim książki, która porządkowałaby i opisywała, a więc spełniała także funkcję pewnego katalogu, różne formy amerykańskiej kultury, z jaką Polacy mieli do czynienia przez ostatnie stulecie, opracowany materiał będzie z zasady bardziej zarysem tematyki, inspirującym być może do podjęcia dokładniejszych badań. Mam świadomość, że nie wszystkie formy kultury amerykańskiej uwzględniłam – nie piszę na przykład nic o komiksie ani reklamie, choć niewątpliwie są to bardzo ciekawe obsza-

Zob.: R. Ingarden, *Studia z estetyki*, t. 2, PWN, Warszawa 1958, s. 104-III, *Dzieła filozoficzne* / Roman Ingarden.

⁴ B. Baczko, *Wyobrażenia społeczne. Szkice o nadziei i pamięci zbiorowej*, tłum. M. Kowalska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 14.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, s. 40.

ry badawcze. Nie znajdzie tu też Czytelnik opisu rozmaitych aktywności hobbystycznych czy fanowskich, realizowanych przez prawdziwych pasjonatów, a inspirowanych amerykańską kulturą popularną, jak na przykład muzyka country, która ma grono wielbicieli i wytrwałych w swych pasjach promotorów, jak choćby niezmordowany Kornelisz Pacuda, czy miłośnicy muzyki, tańca i stylu życia Ameryki lat 30. i 40. skupieni między innymi wokół krakowskiej Fundacji Kultury Złotej Ery Swingu Swing and Sway. Takich inicjatyw w całej Polsce są setki, jeśli nie tysiące. Nie należy zatem traktować niniejszego tekstu jako wyczerpującego opracowania. Materiał bowiem okazał się tak obszerny, a jednocześnie tak nieprzebadany, że dokładne analizy i opracowania musiałyby zająć lata i zamknąć się w wielotomowej publikacji. Niezbądany pod kątem obecności amerykańskiej kultury popularnej jest okres międzywojnia, a sądząc po repertuarze kin, zawartości czasopism z tego okresu, Polacy konsumowali amerykańskie produkty kulturowe nie mniej intensywnie niż Niemcy, Francuzi czy Brytyjczycy, a w tych krajach ta tematyka doczekała się wielu opracowań. Czasy Polski Ludowej⁷ również budzą większe zainteresowanie badaczy w kontekście rodzimej kultury popularnej tego okresu, a przecież w naszej pamięci historycznej trwale zapisały się takie aktywności, jak potajemne granie jazzu, oglądanie *Bonanzy* czy wyjścia do kina na amerykańskie superprodukcje. Współczesne spotkania Polaków z kulturą amerykańską są bardzo intensywne, a jej obecność w codziennym krajobrazie semiotycznym często wywołuje krytykę i niezadowolenie. Głównym powodem jest powszechnie przyjęta opinia, że amerykańska kultura popularna nie ubogaca, a raczej ogranicza i ogłupia jej odbiorców. Dyskusja nad jej obecnością w naszym kraju ma prawie wyłącznie wymiar publicystyczny i nie uznano jej za godną refleksji naukowej w wymiarze szerszym niż teksty analizujące wybrane zjawiska wyjęte z różnych obszarów wpływów kultury amerykańskiej, na przykład jazz, który doczekał się bardzo wielu opracowań.

Najczęściej, gdy pojawia się dyskusja o wpływach kultury amerykańskiej, przywoływane jest zjawisko amerykanizacji, które również w polskim dyskursie naukowym nie wzbudziło szczególnie wielkiego zainte-

⁷ Nazwa „Polska Ludowa” będzie stosowana w niniejszej pracy w odniesieniu do lat 1945-1989, okresu, gdy Polska pozostawała państwem satelitarnym Związku Radzieckiego.

resowania, stając się za to atrakcyjnym terminem publicystycznym, który przyciągał uwagę czytelników nie do końca rozumiejących, co ten termin oznacza. Przyczyny niewielkiego naukowego zainteresowania obecnością kultury amerykańskiej w Polsce są o tyle zastanawiające, że społeczna świadomość jej wpływów wydaje się wśród Polaków dosyć wysoka. Z łatwością potrafią wskazać w swoim otoczeniu amerykańskie zjawiska czy artefakty. Nie budzi też wątpliwości, jak sądzę, teza, że bez kultury amerykańskiej zarówno kultura polska, jak i europejska byłby dziś zupełnie inne. Przy czym europejska refleksja nad przenikaniem amerykańskiej kultury do kultur rodzimych jest znacznie bogatsza. W Niemczech, Francji, Wielkiej Brytanii czy Holandii badacze dokonują zarówno ogólnych podsumowań obecności kultury amerykańskiej w ich rodzimych systemach kulturowych, jej wpływów i znaczenia, jak i szczegółowych analiz czy studiów przypadku, które jednoznacznie pokazują sposób i charakter ich funkcjonowania na obcym terenie.

Polskie spotkania z kulturą amerykańską różnią się od tych zachodnioeuropejskich w wielu obszarach. Doświadczeniem, które w zasadniczy sposób wpłynęło na tę różnicę, było panowanie przez niemal pięćdziesiąt lat systemu socjalistycznego, który częściowo wyłączył Polaków z uczestnictwa w zmianach następujących w powojennej Europie Zachodniej, a polegających między innymi na dynamicznym rozprzestrzenianiu się wpływów amerykańskich w różnych obszarach życia – zarówno tych związanych z obecnością amerykańskiej kultury popularnej, jak i zmianami w obszarze biznesu, edukacji czy życia politycznego. To półwiecze doświadczeń wynikających z funkcjonowania w odmiennym systemie polityczno-ekonomicznym zdeterminowało nie tylko charakter obecności kultury amerykańskiej w Polsce, ale też stosunek Polaków do tej kultury. Ponadto w międzyczasie dokonały się w polskim społeczeństwie zmiany makro- i mikrostrukturalne, instytucjonalne, mentalne i świadomościowe, w których amerykańska kultura odegrała niebagatelną rolę.

Polskie doświadczenia z kulturą amerykańską, te wynikające z tęsknoty i pożądania w czasach, gdy kultura ta była ideologicznie wroga, a przez to zakazana, jak i te wynikające z gwałtownego wrzucenia Polaków w nowe okoliczności społeczno-polityczne i w będącą ich konsekwencją wszechobecność kultury amerykańskiej w Polsce, dotyczą bardzo złożonej materii działania kultury ponad granicami narodowymi. To oznacza

zmierzenie się z taką problematyką, jak kulturowy imperializm, amerykanizacja, globalizacja, hegemonia kulturowa, a także procesy modernizacyjne, lokalna recepcja, produkcja własnych zhybrydizowanych form. Tym zagadnieniom został poświęcony pierwszy rozdział książki, stanowiący podstawę teoretyczną, której jednak zasadniczym punktem będzie omówienie charakteru i właściwości amerykańskiej kultury popularnej oraz odniesienie ich do kategorii „Ameryki wyobrażonej”.

Ponieważ amerykańska kultura popularna docierała do Polski różnymi drogami, najczęściej z innych krajów europejskich, zasadne i roztropne wydaje się określenie europejskiego kontekstu dla polskich spotkań z tą kulturą. Tej problematyce poświęcony jest drugi rozdział, w którym Czytelnik znajdzie rys kontekstu historycznego i społecznego obecności amerykańskiej kultury w Europie, form jej występowanie oraz ich recepcji. Bardziej szczegółowo omówione zostały doświadczenia trzech krajów: Wielkiej Brytanii, Francji i Niemiec.

Dużą rolę w rozważaniach zawartych w niniejszej monografii odegrały teksty niemieckich badaczy, którzy w swoich zainteresowaniach badawczych szczególną uwagę skupili na amerykańskiej kulturze popularnej i jej miejscu w niemieckim społeczeństwie. Kaspar Maase, a szczególnie Winfried Fluck są często cytowani, choć niemieckie doświadczenia z amerykańską kulturą popularną różnią się w kilku zasadniczych punktach od doświadczeń innych państw Europy Zachodniej, z których najważniejszy to ten, że w pewnym sensie amerykańska kultura popularna była w Zachodnich Niemczech kulturą okupanta. Ponadto Niemcy są przykładem udanego projektu amerykanizacji, która dokonała się tam w latach 50. i 60., na trwałe zmieniając system wartości Niemców. Doświadczenia niemieckie stały się dla mnie pewnym punktem odniesienia, zaś rozmowy z Winfriedem Fluckiem zwróciły moją uwagę na wiele aspektów i funkcji społecznych amerykańskiej kultury popularnej.

Kolejne rozdziały skupione są wyłącznie na tematyce polskiej. Dla porządku rzeczy należy ustalić granice, w których zamknięta zostanie problematyka polskich spotkań z kulturą amerykańską. Interesować nas będzie okres od 1918 roku do roku 2015 – ponad dziewięćdziesiąt lat, bardzo burzliwych, obfitujących w zmiany polityczne, z przewrotami systemowymi włącznie, ekonomiczne przekształcenia gospodarki, wzorów konsumpcji, metod pracy i całej struktury rynku pracy, a także form kultury

i modeli uczestnictwa w niej. Dlatego też naturalną rzeczą będzie wydzielenie pewnych okresów historycznych, charakteryzujących się względną spójnością zjawisk polityczno-społecznych, w których dochodziło do spotkań Polaków z amerykańską kulturą popularną.

Pierwsze z tych spotkań miało miejsce w okresie międzywojnia, czasie, w którym tworzyła się polska państwowość, a jednocześnie świat doświadczał ogromnych zmian modernizacyjnych związanych zarówno z rozwojem technologicznym, jak i sferą obyczajowości. „Wtedy rozpoczyna się okres fascynacji Stanami Zjednoczonymi nie tylko jako przestrzenią do życia (jak w XIX wieku), ale także tym, czym są one w sensie kulturowym”⁸. Amerykańska kultura popularna spełniała dość istotną rolę we wprowadzaniu procesów modernizacyjnych w Polsce: kino hollywoodzkie, muzyka jazzowa, produkty konsumpcyjne były nośnikami nowoczesności, zmieniającymi w wyrazisty sposób wzorce osobowe, formy spędzania wolnego czasu, obyczaje. Spotkanie to miało charakter fascynującego i ekskluzywnego zarazem flirtu, dotyczyło bowiem stosunkowo niewielkiej grupy, głównie lepiej sytuowanych mieszkańców dużych miast z Warszawą na czele, dla których amerykańska kultura oznaczała nową jakość, promowała nową obyczajowość i nowoczesne, wygodne życie.

Kolejne spotkanie, najdłuższe, podobne w charakterze do tajnej schadzki, miało miejsce w okresie Polski Ludowej. Czas ten nie był jednorodny i w różnych okresach amerykańska kultura była w nim różnie obecna, różnie przez władze reżimu oceniana i różnie dawkowana. Czasy stalinowskie to okres, w którym każda forma amerykańskości była tępiona jako wroga ideologiczne i szkodliwa społecznie. To spowodowało opór społeczny, do którego demonstrowania wykorzystywane były różne formy amerykańskiej kultury, jak na przykład grany potajemnie jazz. Gomułkowska „mała stabilizacja” otworzyła granice, poluzowała obostrzenia i wykorzystywała kulturę zachodnią, w tym amerykańską, do manipulowania społecznymi emocjami. Polacy, szczególnie młodzi, chłonęli wszystko, co zachodnie i amerykańskie. W kolejnej dekadzie, dekadzie gierkowskiej „propagandy sukcesu”, amerykańska kultura straciła nieco swoją wywrotowość, stała się dla władz i dla społeczeństwa wzorem aspi-

⁸ I. Pietraszewski, *Jazz w Polsce. Wolność improwizowana*, Nomos, Kraków 2012, s. 41.

racji, szczególnie w obszarze konsumpcji. W burzliwych latach 80. – czasach stanu wojennego i walki opozycyjnej – amerykańska kultura motywowała do działań, uświadamiała, że jest gdzieś lepszy, bardziej kolorowy świat, o który warto walczyć. Sprzyjał temu rozwój technologii. Magnetoфон i magnetowid uwolniły odbiorców od jedynie słusznego dystrybutora i kontrolera treści kulturowych, jakim były komunistyczne władze oraz wspierające je w czuwaniu nad właściwym rozwojem kulturalnym społeczeństwa elity intelektualne.

To, co pozostało niezmiennie przez cały okres Polski Ludowej, to stosunek Polaków do amerykańskiej kultury, jednoznacznie pozytywny, wynikający z niedosytu, który prowadził do tego, że poddawali oni zwykle produkty amerykańskiej kultury popularnej i konsumpcyjnej operacjom mitotwórczym. Władze partyjne, niezmiennie krytycznie nastawione (choć z różną intensywnością) do amerykańskiej kultury, swym stanowiskiem budowały w Polakach postawę oporu wyrażającą się sympatią, a bywało że i skrajnie bezkrytycznym uwielbieniem dla wszystkiego, co amerykańskie.

Okres trzeciego spotkania to czas między rokiem 1989, w którym nastąpiła zmiana systemu polityczno-ekonomicznego, a rokiem 2004, kiedy Polska stała się członkiem Unii Europejskiej. Samo spotkanie przypominało więc z jednym charyzmatycznym liderem i masą bezkrytycznie zapatrzonych w niego, nieco nawet odurzonych, zwolenników. W tym piętnastoleciu Polacy zachłannie i bezkrytycznie czerpali z amerykańskich wzorców. Ameryka straciła wtedy status symbolu buntu i pewnej alternatywności, którą miała w czasach Polski Ludowej. Stała się gwałtownym *mainstreamem* i, podobnie jak w dwudziestoleciu międzywojennym, siłą modernizacyjną, na której wspierała się w znacznej części polska transformacja. Amerykańska kultura z siłą tsunami zalała Polskę, nadrabiając utracone dekady funkcjonowania w niszy z reglamentowanym dostępem. Wtedy pojawiają się formułowane głośno obawy elit przed amerykanizacją polskiej kultury oraz głosy znużenia jej nadmiarem.

Czwarte spotkanie to to, w którym wciąż uczestniczymy, a które zaczęło się w moim pojęciu około roku 2004, kiedy Polacy przeorientowali swoje wzorce i aspiracje, szukając ich spełnienia na terytorium kultury europejskiej, a jednocześnie Stany Zjednoczone po niewątpliwej traumie, jaką był 11 września 2001 roku, zmieniły swoje główne przesłanie wysyła-

OUR IMAGINED AMERICA:

POLISH ENCOUNTERS WITH AMERICAN POPULAR CULTURE AFTER 1918

The presented monograph attempts to describe and critically reflect on the presence of American popular culture in Poland in various historical periods after 1918. It systematizes Polish experience with American cultural texts, and analyzes their forms and functions within the context of changing times and different political and economic systems. The concept of the encounter was used primarily because of its capacity and non-evaluative character. An encounter means contact between at least two parties – people, events, objects – and the interaction which such contact generates. Reception of a cultural text is always a two-way interaction. The recipient concretizes and interprets the text, which acquires new meanings. As a result, American cultural texts gain new meanings not only marked by Polish specificity, but also new added features and values that might not occur at all in other cultures. The key concept used in discussing Polish encounters with American popular culture is the concept of an “Imagined America,” a form of social images and notions concerning the United States and its culture, people, lifestyle, etc. – a construct which was established in the collective imagination of Polish people. The Polish “Imagined America” has been largely based on the texts of popular culture icons, symbols and values evoked by this culture, and played a significant role in organizing social emotions, behavior and aspirations in various periods of Polish history.

Polish encounters with American culture in many areas differ from those in Western Europe. An experience that significantly contributed to this difference was the nearly fifty-year-long domination of the communist system, which partially excluded Poles from participation in the changes that occurred in post-war Western Europe, namely the dynamic spread of the American influence in various areas of life – both those associated with the presence of American popular

culture, as well as changes in business, education and political life. This half-century of experience arising from operation in a different political and economic system not only determined the character of the presence of American culture in Poland, but also the attitude of Polish people to that culture.

Polish experiences of American pop culture – those resulting from longing and desire at a time when the culture was an ideological enemy and therefore prohibited in the official discourse, as well as those resulting from Polish society being rapidly thrown into new socio-political circumstances after 1989 which caused the domination of American culture in Poland – involve complex issues of intercultural activities taking place across national borders. This has meant dealing with such issues as cultural imperialism, Americanization, globalization, cultural hegemony and modernization as well as local reception and production of specific hybridized forms. The first chapter of the book is devoted to these issues. The chapter forms a theoretical basis for the book, the fundamental point of which is a discussion of the nature and characteristics of American popular culture and the category of an imagined America.

Because American popular culture reached Poland in different ways, mostly coming through other European countries, it seems reasonable to define the European context for Polish encounters with American culture. Therefore, the second chapter is devoted to the historical and social context of the presence of American culture in Europe, the forms of its representations and their reception. More specifically, the experience of three countries is discussed: Great Britain, France and Germany. An important role in my analysis is played by texts by German scholars whose research focuses on American popular culture and its place in German society. References are made to texts by Kaspar Maase and especially Winfried Fluck, although the German experience of American popular culture is different in several essential ways from the experiences of other Western European countries.

The following chapters focus exclusively on Polish experiences of American popular culture in the period from 1918 to 2015 – ninety very turbulent years, abounding with political changes, upheavals in the system, transformation of the economy, consumption patterns, working methods and the whole structure of the labor market, as well as forms of culture and models of participation. Therefore, it is reasonable to distinguish historical periods characterized by a relative consistency in the socio-political situation during which Poles entered into interactions with various forms of American popular culture.

The first of the Polish encounters with American popular culture took place in the interwar period, during which Poland formed its statehood and the world was experiencing vast modernization both in terms of technological development and social customs. At that time, American popular culture played a fairly important role in the processes of modernization of Poland: Hollywood cinema, jazz and consumer products became vehicles of modernity which significantly

changed role models, forms of leisure and customs. The encounter resembled an exclusive and fascinating flirt since it applied to a relatively small group of Poles, mostly the better-off residents of large cities with Warsaw in the lead, for whom American culture meant new quality, new customs and a modern, comfortable life.

The next encounter, the one that was the longest and similar in nature to a secret tryst, took place in the era of the Polish People's Republic. This era was not homogeneous, and in its different periods American culture was present in different ways, variously assessed by the regime. The Stalinist era was a period in which every form of American culture was persecuted as ideologically and socially harmful. This resulted in various forms of American culture being used to express social resistance, such as jazz being secretly played. In the next period, under Gomulka's rule, American culture was used as a safety valve to manipulate social moods. Poles, especially younger ones, desired everything that was Western and American: music, movies, fashion and consumer goods. These were used to demonstrate their subversive attitudes towards both the system and the older generation.

In the next period, Gierek's decade, American culture lost some of its subversive character and became an aspirational model for the communist authorities as well as for society, especially in the sphere of consumption. In the turbulent 1980s – a time of martial law and political opposition – American culture motivated Poles to act by making them aware that there was a better, more colorful world worth fighting for. The new attitudes were supported by the development of technology. Tape recorders and VCRs freed consumers from the only legitimate distributor and controller of cultural content – the communist authorities.

The third encounter began after 1989, during the transformation of the political and economic system. This time it resembled a rally with a single charismatic leader and a mass audience uncritically gazing upon him. Poles greedily and blindly drew from American patterns. America had lost its status as a symbol of rebellion – its culture became the mainstream culture and, like during the interwar period, a modernization force. American culture flooded Poland with the power of a tsunami, making up for the lost decades of functioning in a niche with rationed access. It was during this time that Polish elites expressed loud concerns about the Americanization of Polish culture.

The fourth encounter is one in which we are still participating and which began, in my opinion, in about 2004, when Poles entered the European Union and reoriented their aspirations, seeking to satisfy them within European culture, especially since the United States changed its main message to the world after the trauma of September 11, 2001. This resulted in a global wave of anti-American sentiment, criticism of the country, and controversy surrounding the presidency of George W. Bush. Today's encounter between Poles and American

culture is like a multicolored and diverse market, where Polish customers choose only what interests them from a trade offer. The offer is rich, and the products of American culture are present among products of many other cultures. Due to the development of communication technologies, Poles have access to global culture content, and have also become more competent and more critical of the cultural products they consume. These new modes of cultural activities concerning American popular culture are very well presented by the practices of consuming the new generation of American TV series.

Throughout Polish history, American popular culture has fulfilled various functions – it introduced modernity, supplied tools for building attitudes of opposition against the communist regime, served as a model for youthful rebellion, and guided Poles during times of political and economic transformation. Nowadays, communication technologies have created the possibility of even more intense transnationalization of its texts and forms, resulting in the creation of a new version of an imagined America in which we will, above all, look for reflections of ourselves.

Jolanta Szymkowska-Bartyzel – kulturoznawca i filmoznawca, adiunkt w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych UJ. W swoich badaniach zajmuje się historią i recepcją amerykańskiej kultury w Polsce. Autorka wielu publikacji polskich i zagranicznych dotyczących kultury popularnej, amerykanizacji, antyamerykanizmu, mediów masowych.

Jest to książka, która zabiera czytelnika w fascynującą „wyprawę” po Polskę i polskich umysłach. To nie jest opowieść o prawdziwej Ameryce, ale opowieść o tym, kim jesteśmy i jacy jesteśmy. O tym, jak się zmieniamy. O tym, co myślimy i co czujemy. Jakie mieliśmy i mamy marzenia czy aspiracje. Ta książka to diagnoza stanów umysłu różnych pokoleń Polaków i ich stosunku do Ameryki, jej produktów, do wyobrażeń na jej temat.

Paradoksalnie jest to książka o czymś niezwykle autentycznym, mimo że jedynie wyobrażonym. Jednak ludzkimi działaniami kierują niejednokrotnie właśnie wyobrażenia. Od tego, jak ludzie wyobrażają sobie różne rzeczy, zależy, jaki mają do nich stosunek i jakie podejmują kroki. Pewnie nikt nie jest w stanie powiedzieć, jaka jest Ameryka. Nikt nie potrafi jej idealnie opisać, ale to nie ma w tym przypadku znaczenia. Ważniejsze jest to, co ludzie „budują” w swoich umysłach na podstawie kolorów, zapachów, smaków, obrazów, dźwięków, filmowych bohaterów, fikcyjnych fabuł. To owe wyobrażenia są niejednokrotnie motywem i bodźcem działania. Być może są one zatem prawdziwsze od autentycznej Ameryki, bo to one przez ostatnie sto lat rozbudzały aspiracje i marzenia Polaków.

Z recenzji dr hab. Małgorzaty Boguni-Borowskiej

WWW.AKADEMICKA.PL